

בהצביעי עליו אמרתי "אבל זכיתי לראות את דוד המשיח שהביא לגאולתנו". בן-גוריון חייד חיוך של תודה, ואמר "כולנו כאחד עושים מאמצים לקידום מדינת ישראל. תקשיב חביב. אני יודע עד כמה אתה אוהב את ארץ אבותינו. אני רוצה שתחשוב על עתידה. העיר ירושלים תגדל עוד ועוד, היא תהיה הרבה יותר גדולה ממה שאתה רואה עכשיו, ומכל העולם יבואו לבקר בה. לי די אפילו ברחוב אחד בעיר שבו ננעץ את דגל ישראל, אך זה לא יספק את הבאים מהארצות האחרות. לירושלים יגיעו בני כל הדתות ומכל המדינות. אין לנו בעיר די מלוונות, אני מבקש ממך לעשות למען הקמת מלון מדרגה ראשונה בעיר".

את רצונו של בן-גוריון קיבלתי בו במקום, בלב ונפש, והחלטתי לממשו בסיוע בניי. לא היה זה צעד שניתן לעשותו בין-לילה. היה צורך בזמן רב כדי למצוא קרקע מתאימה, לתכנן את המלון, לבנותו בעזרת מומחים הבקיאים במלאכתם ולציידו כנדרש. כל שלב נמשך כמה שנים. בסופו של דבר עמד המלון על תילו. לשם בנייתו קבלתי הלוואה גדולה מאחד הבנקים בישראל. זמן קצר לאחר חנוכתו פרצה המהפכה האיסלאמית באיראן, וכל רכושו ירד לטמיון ונשדד. נוצרו קשיים בסילוק התשלומים החודשיים. הפיגור בתשלום הסכומים נמשך חודשים אחדים, והבנק זכה בהוראת החרמת המלון לטובתו. לאושרי הבעיה נפתרה עקב שותפות עם משקיע אמריקאי.

פרק י"א - עשייה ופעילות במקום התבודדות ופרישה

במחצית המאה שהקדשתי לחקור ולברר פרטים על דברי ימי יהודי איראן, הייתי חייב לנסוע למקומות שונים בעולם, כדי

לשים את ידי, אולי, על מידע נוסף בנושא. למשל, רציתי לקרוא את ספריהם של תיירים שהזדמנו לאיראן במאות הקודמות. 'ריצה' זו עוררה בי מטבע הדברים תשוקה לסיורים ולמסעות. נדיר היה שלא יצאתי מאיראן במשך כמה שנים. בשנת 1963 יצאנו אני, רעייתי וביתי היחידה הן, למסע סביב העולם, שהתחיל כרגיל בישראל. מאירופה הגענו לניו יורק בערב ראש השנה. מנוצ'הרי המנוח הזמין אותנו לארוחת ערב. אחרי הארוחה הלכנו עם אימו לבית-הכנסת. תפארת בית-הכנסת הניו יורקי משכה מאוד את ליבי, ומבלי משים נזכרתי בבתי-הכנסת של ימי ילדותי ב'מחלה' בטהראן, שאותם השווייתי למראה עיני. אחרי כמה ימים נסענו להוואי וליפן.

בנמל התעופה של טוקיו התעכבנו כמה שעות, מפני שלא דאגנו להזמין מלון מראש. לבסוף ניגש אלינו אדם ואמר שהוא מצא עבורנו מלון יפני. לא ידענו מהו 'מלון יפני', והלכנו אחריו. הוא הביא אותנו לבית דו-קומתי ישן. זוג זקנים יפני קיבל את פנינו בקידה עמוקה, ונלקחנו לחדר אשר הזכיר לנו את החדרים ב'מחלה' של ימי הילדות. המצעים, המזרן והשמיכה נפרסו על האדמה.

למרות העייפות הרבה לא יכולתי לעצום עיניים כל הלילה. למחרת נאלצנו לחפש מלון אחר. לזוג 'המלונאים' הזקנים שילמנו מחיר של מלון 'דה לוקסי'. הצרה הייתה, שלא מצאנו איראני שיוכל לעזור לנו. דווקא בהוואי, כאשר בוקר אחד הלכנו בשפת הים, בדרך לבית-קפה לארוחת בוקר ושוחחנו פרסית, ראינו גבר ההולך אחרינו. תחילה חששתי, אך במבט מעמיק יותר הרגשתי שהוא איראני. התברר שצדקתי. האיש פנה אלינו ואמר "זה זמן-מה שאני רחוק מאיראן. אני מתגעגע. שמעת אתכם מדברים פרסית ואמרתי לעצמי מה טוב לשמוע את

דיבורכם בפרסית, כל עוד אינני מפריע".

בטוקיו מצאנו לבסוף בית-מלון טוב, וקיבלנו חדר משיביע רצון. דווקא במלון זה הכרתי מהנדס איראני. הוא אמר לי יום אחד "אדון דוקטור! האם השם בְּהֶלֶל¹⁵¹ מוכר לך?" עניתי בחיוב ואמרתי ש"הרי אתה מתכוון לאותו איש במשהד אשר בימי רזא שאה ערך 'בְּקֶט'¹⁵² בחצר הענקית של קבר האמאם רזא¹⁵³ עם עוד ששת אלפים איש כנגד הנהגת מגבעות אירופיות, ודחה את האולטימטום של עשרים וארבע שעות שנתן רזא שאה". הוא אישר את דבריי. הוספתי וצינתי "איזו פרשה מעניינת זו הייתה. השאה ציווה לפתוח באש מקלעים נגד ששת אלפים שובתי השבת. היו הרוגים ופצועים, וּבְהֶלֶל עצמו נמלט. אך מה קרה שאתה מזכיר את בְּהֶלֶל בארץ כה רחוקה כמו יפן?" המהנדס אמר ש"בְּהֶלֶל מתגורר בטוקיו. הוא בודהיסט ויש לו אישה בודהיסטית, והוא מתפרנס ממכירת פרחים".

שאלתי "מהו סיפורו, ובכלל איך הגיע לכאן?" המהנדס ענה ש"בְּהֶלֶל ברח מאיראן לעיראק, שם התמנה לניהול תעמולה אסלאמית ביפן. מספרים, שיום אחד אמר במפגש עם קבוצת מאזינים שהאסלאם אוסר על אמירת שקרים, על גניבות ועל רצח אנשים. האנשים בקהל התפלאו, ושאלו אם דברים כאלה אכן מתרחשים בארץ שממנה הוא בא. כל הדברים הללו הם זרים לבודהיסטים. כשראה בְּהֶלֶל במה דברים אמורים, העדיף להפוך עצמו לבודהיסט".

יום לאחר שהגענו לסייגון, אירעה הפיכה בווייטנאם, וראש הממשלה נהרג. במלון שמענו מטחי יריות רצופים ועברנו ליל אימים. כל הלילה רבצנו על הרצפה, פן יפגעו בנו הכדורים. למחרת טסנו להונג קונג לאחר קשיים והתרוצצויות רבות. לבסוף חזרנו לאיראן דרך הודו.

העוני המחריד בעיר כלכותה היה מזעזע והגיע לשיאים חדשים. הרוב ישנו על מדרכות. בחלק מן העיר התחיל פולחן הסגידה לשמש עם הנץ החמה, מלווה בתיפוף חזק ובתרועת חצוצרות.

חגיגות 25 שנה לעצמאות ישראל

בשנת 1973 הוחלט לערוך בישראל את חגיגות העצמאות בצורה שתהלוך את מלאת עשרים וחמש השנים לעצמאות המדינה. אני, שעוד בנעוריי הלך לבי שבי אחר האהבה לארץ ישראל, לא יכולתי להיעדר מישראל ולהפסיד את עוצמת החג ותפארתו. כך, ששוב יצאתי למסע בלויית כל בני משפחתי. הצטרפו אלינו גם אחדים מקרובי ומקרובי אשתי, וכולנו השתכנו בדירה בירושלים.

היה זה יום אביבי, ורצינו לחזות בטקסים למחרת היום מהמרפסת ומחלונות הדירה. היינו בסך הכול שמונה-עשר אנשים. מצעד הצבא הישראלי הרעיד את הלבבות. דמעות הציפו את עינינו. כבר לא היינו בנים לעם חלש, שכל אחד מכה אותו בראשו, עתה היינו חזקים לתדהמת העולם.

שנת 1973 זכורה לי בגלל שני דברים. האחד הוא התקפת הפתע של המצרים ביום הכיפורים של אותה שנה. היא התרחשה ביום הקדוש ביותר בדת היהודית, כאשר כל תושבי ישראל, גדולים קטנים, שרויים בצום ובתפילות. תחילה זכו המצרים בהישגים חשובים. אם צה"ל היה משתהה בתגובתו ייתכן שהחורבן היה גדול אף יותר, אך החיילים אשר ראיתי במצעד, ביום העצמאות, נכנסו לקרבות בזמן הנכון, ולבסוף

הגיעו עד מרחק 100 קילומטרים מקהיר. הם החזירו את האויב למקומו. אם המעצמות לא היו מתערבות ולא היו מונעות את התקדמות חיילי ישראל, הרי שהצבא הגיבור והנכון להקרבה של הארץ החדשה היה מגיע למקומות שלא ישוערו.

האירוע השני של אותה שנה היה חגיגות אלפיים וחמש מאות השנה לאימפריה האיראנית, זכר לעוצמה ההיסטורית של ארצו של כורש. החגיגות הדהדו באיראן ומחוצה לה, וגררו תגובות בעד ונגד. החגיגות התקיימו בזמן שישראל ואיראן קיימו ביניהן קשרי ידידות.

תהליך ההיטמעות של יהודי איראן

בשנים שלפני ההפיכה להקמת הרפובליקה האסלאמית התעוררה שאלת ההתבוללות של המיעוטים בתוך אוכלוסיית הרוב המוסלמית, והחלה להתהוות בעיה קשה בקרב יהודי איראן ובמיוחד אלה שגרו בטהראן. מעטות היו המשפחות שלא נפגעו מאובדן הדרגתי של דבקות במסורות ובמנהגים הדתיים. צעירים יהודיים פנו להם עורף פה ושם. רק משפחות מועטות יכלו להיחשב בין אלה שאחד מקרוביהם, הרחוקים או הקרובים, לא באו בקשר נישואין עם לא-יהודים. בדורות שעברו נחשב יהודי כזה למת, ואפילו ישבו עליו שבעה. שאלת ההתבוללות כשלעצמה מושפעת מגורמים חברתיים חזקים, ופתרונה מחייב הזדקקות לגורמים חזקים יותר מדבקות בדת האבות בצורה שתהיה מקובלת על הדור הצעיר. אומנם בעבר התייחסו יהודי איראן ללשון העברית כילשון הקודש' הבאה לידי ביטוי רק בתכנים דתיים, והם חדלו להשתמש בה בשיחות

חולין יומיומיות. אך הם לכל הפחות כתבו את הטקסטים הפרסיים בכתב עברי, ודבר זה כשלעצמו שמר על הקשר לאלף בית העברי.

לאחר מהפכת הקונסטיטוציה, ובעיקר מתקופת שושלת פהלווי ואילך, החליף הכתב הפרסי את הכתב העברי. ככל שילדים יהודים רבים יותר החלו לחבוש את ספסלי בתי-הספר, ואפילו את אלה של 'אליאנסי', הלך התהליך והתגבר, עד אשר נשכחה הכתיבה בכתב העברי. האגרות והתכתבויות שקדמו לכך, הפכו למעין מזכרת מהדור הקודם אשר כתב אותן בכתב עברי. כפי שהדגשתי לעיל, ההיגררות והמשיכה למנהגים ולנימוסי הרוב, אינן דברים פשוטים. דומה הדבר לטובע, אשר ככל שהוא מניע ביתר מרץ את ידיו ואת רגליו כדי לצאת מן המערבולת, הוא צולל ושוקע יותר במעמקים.

נישואי התערובת הולידו בקרב היהודים תופעות אבסורדיות, שלא היה ניתן להאמין בהיתכנותן. הריני מספר על מקרה שלו הייתי עד בעצמי. המדובר בעליה לרגל של יהודי לקברו של אמאם רזא במשהד. הוא קיווה שהיזיארתי תביא למילוי נדרו ומשאלתו ולפתרון בעיתו. הלה, שחזר עתה ממשדה, סיפר בהתלהבות על הקרבת קורבן של כבש בחצר המסגד, ועל הרעפת נשיקות לקבר הקדוש, דברים שלא שמעתי כמוהם גם ממוסלמי אדוק.

בהתחולל סערת המהפכה

המצב באיראן הלך והידרדר. אני ובני ד"ר אבנר, אשר יחד עמו הקמתי את אחד ממפעלי התרופות הגדולים ביותר במזרח

התיכון, חשנו שהגיעה העת לעזוב את איראן. היה זה חודש מאי 1978. טרם הגיעו פעמי 'אביב החירות'(!), או למעשה חורף האסון ונפילת פניה של איראן. ככל משפחה יהודית, התכוונתי להעביר אל מחוץ לאיראן חלק כלשהו ממה שצברתי בחיים. אך האופטימיות של חלק מבני המשפחה מנעה זאת. בו בחודש עזבתי את טהראן בלוויית חלק מבני משפחתי כשהיעד הוא תל-אביב. שניים מבניי, כרמל וסיני עדיין נותרו בטהראן.

גלי המהפכה התעצמו מיום ליום. לבסוף עזב השאה את איראן. כל רכושי בביתי ובבתי בני נשדד ונבזז. הבוזזים המהפכניים גנבו את הכול. עם השתלטות ח'ומייני,¹⁵⁴ החרימה הוועדה המהפכנית ('הקומיטה')¹⁵⁵ את כל הרכוש, הנכסים ומפעל התרבות, כל מה שהיה שייך לחביב לוי ולבניו, לטובת 'קרן הנדכאים'.¹⁵⁶

באותם ימי משבר, כשבית המטבחיים של המהפכנים, שבו הומתו אנשים לרוב, עבד במלוא הקיטור יום ולילה, חישבתי ומצאתי שבניגוד להנחיות 'הוועדות המהפכניות', לא איבדתי פרוטה מרכושי, שכן ההון האמיתי שלי הם בני ציון, סיני, כרמל ואבנר, ביתי הלן, נכדי היקרים, רעייתי חמדת לבי וקרוביי, אשר לכל אחד מהם יש בעיני ערך בל יתואר.

פרק י"ב - מאוצר זיכרונות העבר

מובן מאליו שכל יהודי אמיתי הקשור קשר נפשי לארץ ישראל, ניתן להגדירו כציוני בשל המאויים והרצונות הכרוכים בכך. אך הקדשת רצונות ומאויים לציון במוצהר בלבד, מבדיל אדם כזה